

Y. Levkun

FORMING AND DEVELOPMENT OF IVAN BORKOVSKUY AS PERSONALITIES AND SCIENTIST

This article highlights life, social, political and scientific work of outstanding Czech scientist Ivan Borkovskuy. He was born in Ukraine (1897- 1976). Ivan Borkovskuy discovered "Prague culture" and he was recognized worldwide as scientific authority in the branch of Slavic archeology. It was the first time when his participation in nationalist competition of Ukrainian nation and his work as a Rector of Ukrainian Free University in Prague was researched on the basis of Prague Archives.

Key words: Ivan Borkovskuy, Ukrainian Free University, Chortkiv offensive, Prague Castle, "prague type", modern Czech archaeology of Middle ages.

© Я. Левкун

Надійшла до редакції 19.11.2010

УДК 378.14 (477)

**КЛАСИЧНІ УНІВЕРСИТЕТИ УКРАЇНИ:
ІСТОРИЯ ПОХОДЖЕННЯ ТА ЗМІСТ ТЕРМІНА****ВАСИЛЬ МАСАЛЬСЬКИЙ,**

*кандидат історичних наук, професор, декан факультету суміжних і додаткових професій
Донецького національного університету, академік Української технологічної академії*

ГАННА ДИМИДЕНКО,

аспірант кафедри історії слов'ян Донецького національного університету

Історико-соціологічне дослідження присвячене актуальним і поки що дискусійним питанням: коли і де виникли перші класичні університети; їх основні характерні риси; які сучасні університети в Україні можна вважати класичними і наскільки це правомірно. Дослідження здійснено на основі методу цільового виявлення, систематизації й порівняльного аналізу знайдених в архівах, бібліотеках та інтернет-ресурсах фактичних матеріалів, документальних та літературних джерел стосовно діяльності деяких європейських та вітчизняних університетів. Обґрунтовано правомірність використання терміна "класичні університети" тільки до п'ятнадцяти з існуючих сучасних ВНЗ України.

Ключові слова: освіта, вищий навчальний заклад, класичний університет, факультет, офіційний документ.

Постановка проблеми. З проголошенням незалежності в 1991 році Україна вийшла на новий етап суспільного розвитку і, звісно, перед нею постали питання соціально-економічного, політичного й культурного характеру. Перед українським суспільством виникла проблема реформування освіти, тому що саме вона може й здатна підготувати людину до нових складних видів діяльності, сприйняття і формування нових цінностей та ідей. Освіта також відіграє велику роль у зміні уявлень про стандарти життя та стереотипи мислення. Саме тому важливі й серйозні зміни в сучасному суспільстві неможливі без попередніх реформвань у освітній сфері. Відомо, що із середньовічних часів вища класична освіта була зосереджена в стінах університетів. Цю традицію збережено дотепер майже в усіх класичних університетах розвинутих країн світу, які суттєво впливають на життя й розвиток своїх держав і суспільств.

У процесах сучасного реформування освіти в Ук-

раїні виникла проблема щодо походження, правомірності використання й розуміння змісту терміна "класичний університет". Дехто з українських дослідників, державних і політичних діячів різного рангу, а також пересічних громадян вважають, що термін "класичний університет" узагалі застарів і тому його не треба використовувати, а решта щодо вживання цього терміна дає різні його тлумачення, і навіть офіційні державні документи далеко не однозначно його трактують.

Аналіз досліджень і публікацій, у яких започатковано вирішення проблеми. Слід зазначити, що ця проблема не залишилась поза увагою дослідників, серед яких - фахівці історичного, соціологічного, правового та інших напрямів.

Важливу роль у розумінні головних тенденцій розвитку досліджуваної сфери відіграли праці загально-теоретичного фундаментального характеру. Проблеми університетів як інституту суспільства, який розвиває не тільки освіту, а й науку, усесвітньовідомі науковці

№ 7 (107) листопад-грудень 2010 р.

школи, питання культури та демократії, міжнародні зв'язки, присвячені роботи таких загальновідомих дослідників, як Ю. Габермас [1], К. Ясперс [2], Д. Хьюмен [3]. Серед вітчизняних дослідників проблемою університетів, у тому числі класичних, займався І. Є. Тарапов. Його робота "Інтелектуальна праця, наука і освіта. Криза в Україні" висвітлює особливості розвитку класичної та професійної освіти України, але головну увагу дослідник звернув на необхідність розвитку якісної університетської освіти, а також наголосив на активній державній підтримці освіти в правовій та економічній сферах [4]. Однак вищевказані наукові праці мають узагальнюючий характер, їх автори не ставили перед собою завдання розкрити конкретні особливості розвитку класичних університетів України.

Серед спеціальних історичних досліджень треба назвати працю С. Сірополько "Історія освіти в Україні", у якій автор приділяє увагу становленню та розвитку класичних університетів на території України, починаючи від виникнення перших класичних вищих навчальних закладів у XVI ст. і до радянської перебудови університетської освіти в 1930-х рр., а також розкриває особливості їх діяльності [5]. Колективна монографія дослідників Г. Г. Єфименко, Г. А. Лилицького, В. А. Баженова "Вища освіта в УРСР" [6] і праця дослідників Київського університету "Вища школа Української РСР за 50 років" [7] висвітлюють процес розвитку і реформування класичної університетської освіти за радянських часів. Треба також указати на спеціальні праці, присвячені історії окремих класичних університетів України, а саме: Дніпропетровського, Донецького, Київського, Львівського, Харківського та інших [8].

Цікаві факти було почерпнуто з матеріалів міжнародної науково-практичної конференції, яка відбулась у Дніпропетровську в грудні 2003 р. [9]. Конференцію присвячено питанням історії та еволюції класичної освіти, ролі університетів у соціальному прогресі суспільства, розвитку регіонів та інтеграційної місії класичних університетів у формуванні особистості.

Але, на жаль, навіть у цих спеціальних публікаціях свого повного відображення не знайшли проблеми сучасного розвитку класичних університетів України, визначення їх кількості та правомірність використання терміна "класичний університет". Виходячи з вищевикладеного, можна констатувати, що тема дослідження надзвичайно актуальна. Звідси - її практична **мета і завдання**, які передбачають спробу стисло аналізу історії виникнення та вживання терміна "класичний університет" стосовно вищих навчальних закладів України протягом її історії із зосередженням особливої уваги на використанні й тлумаченні цього терміна в досліджуваній нами період, а саме: з 1991 до 2010 року включно.

Виклад основного матеріалу. Загальновідомо, що класичні університети беруть свій початок з XI ст., коли на теренах Західної Європи починають розширюватись політичні, економічні, культурні зв'язки, масово виникають і зростають міста, де розвиваються торгівля й ремесла і, як наслідок, у суспільстві з'являється підвищений попит на знання. Практичною відповіддю на такий попит стала категорія людей, які професійно почали займатися педагогічною працею і разом зі своїми учнями об'єднувались у різноманітні товариства і братства: купецькі гільдії, торгово-промислові цехи, корпорації тощо. Такі "вільні школи" дали початок створенню вищих навчальних закладів і стали називатись *universitas magistrorum et scholarium* (корпорація викладачів і студентів), а згодом скорочено - *universitas*, тобто університет [10]. Досвід організації перших університетів поступово поширювався в країнах Європи та світу, перетворився згодом на класич-

ний. У 1088 році в італійському місті Болонья було відкрито саме такий перший університет. Далі виникають університети в інших містах і країнах Європи, зокрема Парижі (1150 р.), Оксфорді (1167 р.), Салерно (1173 р.), Валенсії (1178 р.), Кембриджі (1209 р.) тощо [11].

Перші університети, як правило, виникали за ініціативою вчених, а подекуди - державних, громадських або релігійних діячів, були самоврядними організаціями, мали чітку систему управління, до якої входили обрані посадові особи (ректор, декан, професори та ін.), повну незалежність від міських магістратів та будь-яких інших установ [12].

Загальновізнано, що перші університети були класичними не тільки за часом виникнення, а й за своєю структурою. Як правило, усі вони мали чотири факультети: богословський, юридичний, медичний, артистичний, або підготовчий, який пізніше отримав назву філософського. На артистичному факультеті викладалися "сім вільних мистецтв": спочатку тривіум (латинська граматики, риторика і діалектика), потім додавався квадривіум (арифметика, геометрія, астрономія і теорія музики), і саме ця система знань складала основу класичної університетської освіти [13]. Лише після закінчення цього факультету можна було продовжити навчання на одному з трьох інших основних факультетів.

На терені України першими вищими навчальними закладами на зразок європейського класичного університету стали Острозька вища школа та Києво-Братська (Могилянська) колегія. Острозьку вищу школу заснував у 1576 році князь Костянтин Острозький. Перша згадка про Острозьку вищу школу - від 7 лютого 1577 р. у книзі Петра Скарги "Про єдність костюлу Божого". Тут вивчали 7 наук: граматику, діалектику, риторику, арифметику, геометрію, музику, астрономію. Острозька вища школа проіснувала недовго - до 1640 р., але дала змогу підготувати ряд видатних учених-педагогів та політичних і військових діячів, серед яких М. Смотрицький, П. Сагайдачний та ін. Києво-Могилянську колегію заснував у 1632 році митрополит Київський і Галицький Петро Могила, об'єднавши Київську братську та Київську лаврську школи. Петро Могила, на честь якого колегія і стала пізніше іменуватися Києво-Могилянською, зумів перетворити її на навчальний заклад, орієнтований на західноєвропейську систему освіти. Тут вивчався курс наук, властивий для західноєвропейських університетів, а саме: арифметика, риторика, богослов'я, філософія, піітика, нотний спів, також вивчалися латинська, церковнослов'янська, руська, грецька та польська мови. Викладання велось в колегії латинською мовою [14].

За умов статті Гадяцької угоди, укладеної в 1658 році між Україною і Річчю Посполитою, Києво-Могилянському колегіуму офіційно надавався статус вищої школи і титул "академія". Після входження України до складу Московського царства відповідними грамотами від 1694 року й 1701 року цей титул було офіційно підтверджено [15]. Таким чином, Києво-Могилянська академія була першим на території України вищим навчальним закладом, офіційно удостоєним цього звання. Але з другої половини XVIII - початку XIX ст. після заснування університетів у Москві й Харкові академія почала втрачати пріоритетний стан єдиної вищої школи і, маючи всі умови для отримання титулу "університету", усе ж таки його не отримала, хоча прихильниками академії такі спроби робились неодноразово. Згодом указом Синоду в 1817 році академію було закрито.

Вперше на українських землях титул "університету" офіційно було надано єзуїтській колегії у Львові. Польський король Ян II Казимир 20 січня 1661 року підписав диплом, який надавав єзуїтській колегії у

Львові "гідність академії і титул університету" з правом викладання всіх тодішніх класично-університетських дисциплін, присудження вчених ступенів бакалавра, ліценціата, магістра і доктора [16]. Університет складався з двох факультетів - філософського і богословського. Після розпуску в 1773 році ордену єзуїтів було закрито й Львівський університет.

Його відродження відбулося після входу Галичини до складу Австрійської імперії. У 1784 році наказом австрійського імператора Йосифа II було знову відкрито Львівський університет, який створювався в складі чотирьох факультетів: філософського, юридичного, медичного і теологічного. Із цього часу університет не припиняв свого існування й дотепер вважається першим класичним університетом, який виник на українській території. Діючий тут філософський факультет був загальноосвітнім або підготовчим, і після його закінчення студенти або продовжували навчатись на ньому з метою поглиблення своїх знань у галузі окремих наук, або переходили на один із вищих факультетів - юридичний, медичний чи теологічний, навчання на яких тривало чотири роки. Навчальний процес в університеті відбувався латинською, польською та німецькою мовами [17]. Цікаво, що бібліотека Львівського університету, яка сьогодні налічує понад 3 млн одиниць зберігання, працює з 1661 р. практично безперервно.

Таким чином, Львівський університет створювався за моделлю класичних університетів Європи, яка історично склалася із часів середньовіччя, і за таким же принципом велося в ньому викладання.

У подальшому в Україні процес створення класичних університетів продовжився з початку XIX ст. на територіях, які на той час входили до складу Російської імперії.

Харківський університет був заснований у 1804 році згідно з указом імператора Олександра I. Але ініціатива його створення належить видатному просвітителю В. Н. Каразину, який винайшов кошти серед харківських поміщиків і домогся згоди царя. Урочисте відкриття університету відбулося 17 січня (29 січня за новим стилем) 1805 року в складі чотирьох факультетів: словесного, етико-політичного, фізико-математичного та медичного [18].

Услід за Харківським виникає Київський університет. Хоча українська політична еліта давно ставила питання про створення в Києві класичного університету європейського зразка, сприятливі умови виникли лише в 30-х роках XIX ст. Київський Імператорський університет св. Володимира був заснований указом Миколи I від 8 листопада 1833 року на базі закритих після Польського повстання 1830-1831 років Віленського університету та Кременецького ліцею. 15 липня 1834 року відбулося його урочисте відкриття. На першому році свого існування університет мав лише один факультет - філософський з історико-філологічним і фізико-математичним відділеннями. Але вже через рік у 1835 році було відкрито юридичний, а згодом, у 1841 році - медичний факультети [19].

Четвертим класичним університетом в Україні став Новоросійський університет в Одесі. Його історія починається з 1804 року, коли в Одесі було відкрито комерційну гімназію, яка в 1817 році стала йменуватися "Рішельєвським ліцеєм". До 1837 року ліцей набрав характеру вищої школи, і саме на його базі наказом Олександра II від 10 червня 1862 року було створено Новоросійський університет. Його офіційне відкриття відбулося 1 травня 1865 року. Спочатку в університеті існувало три факультети: історико-філологічний, фізико-математичний та правничий, а пізніше, у 1900 році, було відкрито медичний факультет [20].

За часом створення п'ятим університетом України у межах її сучасних кордонів став університет на Буковині, яка в XIX ст. входила до складу Австрійської імперії. До утворення університету в Чернівцях існував богословський заклад, заснований ще в 1827 році. Саме на його основі наказом імператора Франца Йосифа від 4 жовтня 1875 року було створено Чернівецький університет з трьома факультетами: теологічним, філософським та юридичним [21]. У 1918 році Австро-Угорська імперія розпалася, а Північна Буковина була приєднана до Румунського королівства, але університет продовжив своє існування з того часу вже як класичний румунський вищий навчальний заклад.

У важкий період з 1917 по 1920 роки, коли українське суспільство вело боротьбу за створення незалежної держави, удалось заснувати на території України ще три класичні університети: у Криму, на Поділлі та в м. Катеринославі.

Ініціатором заснування університету в Криму був відомий громадський діяч С. С. Крим. У 1916 році він підготував доповідь, де обґрунтував необхідність заснування університету в Таврійській губернії. Таврійське губернське земство підтримало його й склало клопотання до уряду про заснування університету. Але сприятливі умови для його створення виникли лише в 1918 році. На прохання кримської громадськості у травні 1918 року було призначено урочисте відкриття Таврійського відділення Київського університету Св. Володимира у складі двох факультетів - медичного та фізико-математичного. Пізніше, влітку 1918 року, коли за підтримки німецької окупаційної влади було сформовано Кримський крайовий уряд, останній 30 серпня 1918 року видав постанову про заснування Таврійського університету в м. Сімферополі в складі п'яти факультетів: історико-філологічного, фізико-математичного, юридичного, медичного та агрономічного [22].

Історія університету на Поділлі розпочинається 17 серпня 1918 року, коли гетьман України Павло Скоропадський підписав закон про заснування Кам'янець-Подільського державного українського університету. 22 жовтня 1918 року відбулося його відкриття. Спочатку в університеті існували богословський, історико-філологічний та фізико-математичний факультети, але згодом, на початку 1919 року, було утворено сільськогосподарський факультет. Восени 1919 року в Кам'янець-Подільському університеті почав діяти також правничий факультет [23]. Але зі встановленням радянської влади університет у 1921 році буде реорганізовано в Інститут народної освіти, а згодом перетворено на педагогічний інститут.

Упровадження в Таврійському і Кам'янець-Подільському університетах сільськогосподарського та агрономічного факультетів пов'язано з природними особливостями цих територій, де історично склалась сільськогосподарська спеціалізація. У Криму переважно займалися виноградарством, на Поділлі - вирощуванням цукрових буряків, і тому ці райони гостро потребували фахівців сільськогосподарського профілю.

Починаючи з кінця XIX ст., прагнення катеринославської громадськості та місцевої влади до створення університету було незмінним. Однак здійснити це бажання довгий час не вдавалося. Усі клопотання місцевої влади та прохання громадськості наштовхувались на перепони політики царського уряду. Як пізніше стало відомо, до плану відкриття нових університетів, розробленого царським урядом, Катеринослав не було включено, а сам цар Микола II дуже неприємно ставився до університетської освіти й відкриття нових університетів [24]. Проте зусилля й наполегливі дії катеринославської громадськості при-

звели до позитивного результату: улітку 1916 року в Катеринославі відкрито Вищі жіночі курси в складі двох факультетів: медичного і фізико-математичного з природно-історичним та математичним відділеннями [25]. Саме на базі цих жіночих курсів у серпні 1918 року завдяки підтримці й клопотанню видатних українських учених В. І. Вернадського, Д. І. Багалія, М. П. Василенка, Л. В. Писаржевського було ухвалено рішення про відкриття восьмого за рахунком - Катеринославського університету у складі чотирьох факультетів: історико-філологічного, юридичного, медичного та фізико-математичного [26].

До початку радянських перетворень в освітній галузі в 20-х роках ХХ ст. вказані вище українські університети за освітньо-історичними стандартами Європи являли собою еталони класичної університетської освіти, і те, що викладацький склад і випускники цих університетів високо цінувались не тільки в країнах Європи, а й усього світу, свідчить про високий загальносвітовий фаховий рівень цих закладів.

З перших років існування радянська влада почала докорінну перебудову всієї освіти. Процес реформування торкнувся і класичних університетів. Саме вони найбільше постраждали від радянських реформ. Реорганізацію університетської системи освіти в Україні розпочато з 1920 року, коли Наркоматом освіти було видано "Інструкцію Управлінню вищої школи на місцях", яка передбачала закриття юридичних факультетів в університетах і відкриття замість них факультетів права в Інститутах народного господарства, а також на базі історико-філологічних і фізико-математичних факультетів університетів створення тимчасових вищих педагогічних курсів [27]. Остаточою університетів було вирішено на третій Всеукраїнській нараді з питань освіти, яка відбулась у Харкові в червні 1921 року. На нараді було вирішено вказати Наркомату освіти на те, що особливу увагу треба звернути на реорганізацію старої вищої школи в інститути за виробничими й функціональними ознаками [28]. У тому ж році університети були повністю розформовані й на їх базі були створені Інститути народної освіти (ІНО).

Але в умовах широкого розгорнення соціалістичного будівництва все гостріше відчувалась потреба в університетах, які б готували не тільки вузькоспеціалізовані кадри на кшталт інститутів, а й різнобічно освічених висококваліфікованих фахівців, саме тому 10 березня 1933 року Рада Народних Комісарів УСРР прийняла постанову "Про організацію на Україні державних університетів". За вказаною постановою відновили діяльність Київський, Харківський, Одеський і Дніпропетровський державні університети [29].

Після приєднання західноукраїнських земель до УРСР Львівський і Чернівецький університети теж отримали статус державних, і, таким чином, у 1940/41 навчальному році в Україні діяло 6 державних університетів: Київський, Харківський, Одеський, Дніпропетровський, Львівський і Чернівецький, які за своєю структурою дорівнювались до класичних європейських університетів.

У період Великої Вітчизняної війни українські університети були евакуйовані в східні райони СРСР, але після визволення України з-під окупації протягом 1944 року вони знову відновили свою роботу. Крім того, після приєднання Закарпаття до України був заснований у жовтні 1945 року Ужгородський державний університет, віднесений до числа класичних [30].

З 1960-х років починає розширюватися мережа діючих державних університетів шляхом створення їх на базі провідних і найбільших регіональних педагогічних інститутів. Так 28 травня 1965 року Постано-

вою Ради Міністрів СРСР було ухвалено рішення про перетворення Донецького педагогічного інституту, заснованого в 1937 р., на державний університет за зразком класичного Харківського [31]. Така ж постанова прийнята 13 лютого 1972 року щодо Кримського державного педагогічного інституту (колишній Таврійський університет), який було перетворено на Сімферопольський державний університет [32]. Запорізький державний педагогічний інститут 16 серпня 1985 року на основі Постанови Ради Міністрів СРСР було реорганізовано в Запорізький державний університет [33].

Таким чином, на момент проголошення незалежності України на її території в 1991 році існувало 10 державних університетів, діяльність яких було побудовано за зразком світових класичних: Київський, Харківський, Одеський, Дніпропетровський, Львівський, Чернівецький, Ужгородський, Донецький, Сімферопольський, Запорізький.

У міру подальшого самостійного розвитку України знову відновлено тенденцію з реорганізації педагогічних інститутів в університети. Так, у 90-х роках ХХ ст. на базі педінститутів було відкрито Прикарпатський (1992 р.), Волинський (1993 р.), Черкаський (1995 р.), Херсонський (1998 р.) державні університети. Також у 1992 році почала діяти Києво-Могилянська академія, яка вже в 1994 році отримала статус університету [34].

На початку ХХІ ст. відбувся наступний етап реорганізації, сутність якого полягала в перетворенні державних педагогічних університетів на державні університети, а саме: Миколаївського (2002 р.), Кам'янець-Подільського (2003 р.), Ніжинського (2004), Житомирського (2004 р.). Але серед них тільки Кам'янець-Подільський державний університет завдяки відповідним показникам удостоївся звання класичного [35].

Узагалі згідно з рейтингом Міністерства освіти і науки України за станом на 2007 рік в Україні зазначено 24 державні класичні університети [36], але на думку авторів насправді класичними можна вважати тільки 15, а саме: Київський, Харківський, Одеський, Дніпропетровський, Львівський, Чернівецький, Ужгородський, Донецький, Таврійський, Запорізький, Прикарпатський, Волинський, Черкаський, Кам'янець-Подільський університети та університет "Києво-Могилянська академія". Вони мають більш-менш тривалий період становлення і функціонування як класичні університети, на той час в них викладалися класичні університетські наукові дисципліни не менш як десятки тисяч студентів, що навчаються за денною формою і за вісьмома напрямками підготовки, здійснювались фундаментальні наукові дослідження.

Традиційно класична університетська освіта базується на природничо-наукових і соціально-гуманітарних спеціальностях, але сучасне тлумачення терміну "класичний" ще вказує на наявність в університетах економічних спеціальностей, що стає характерним явищем для вітчизняної університетської освіти, починаючи з 30-х років ХХ ст. Таке явище пов'язане з масштабною індустріалізацією, що викликала зміни в суспільстві, у якому питання економічного розвитку стають пріоритетними. Унаслідок цього країні стали потрібні спеціалісти економічних профілів. Уперше економічні факультети з'явилися в Одеському і Дніпропетровському університетах у 1933 роках [37]. Услід за ними в 1944 році економічний факультет відкрився в Київському університеті [38]. У 60-70-их роках спеціалістів економічного профілю починають готувати Львівський, Донецький, Ужгородський і Чернівецький університети.

Таким чином, сучасне тлумачення терміна "класич-

ний університет", яке закріплене в офіційних документах, включає в себе природничо-наукові, соціально-гуманітарні й економічні напрямки університетської освіти.

Уперше в офіційних документах незалежної України термін "класичний університет" використано в Постанові Кабінету Міністрів від 5 вересня 1996 року "Про затвердження Положення про державний вищий навчальний заклад", згідно з якою "університет (класичний університет) - багатопрофільний вищий навчальний заклад, який здійснює підготовку фахівців з вищою освітою із широкого спектра природничих, гуманітарних, технічних та інших напрямів науки, техніки і культури за освітньо-професійними програмами всіх рівнів, проводить фундаментальні та прикладні наукові дослідження, є провідним науково-методичним центром, сприяє поширенню наукових знань і здійснює культурно-просвітницьку діяльність серед населення, має розвинуту інфраструктуру наукових і науково-виробничих підприємств і установ, високий рівень кадрового і матеріально-технічного забезпечення такої діяльності" [39]. Але у це перше за рахунком і загалом позитивне визначення терміна "класичний університет" потрапила суттєва неточність, яка, на думку авторів, не відповідає існуючій світовій практиці, а саме: у класичній університетській освіті не можуть бути присутні технічні напрямки.

Якщо в Постанові Кабінету Міністрів 1996 року дається визначення саме класичного університету, то Закон України "Про вищу освіту" від 17 січня 2002 року чітко виділяє тільки термін "університет", не називаючи його класичним. Проте завершується визначення цього терміна положенням про те, що можуть створюватися як класичні, так і профільні університети. Подальше порівняння "Постанови" 1996 року і "Закону" 2002 року показує, що до змісту вказаного терміна додано економічний напрямок університетської освіти. Крім того, згідно із Законом України "Про вищу освіту" під терміном "університет" розуміється "багато-профільний вищий навчальний заклад четвертого рівня акредитації, який провадить освітню діяльність, пов'язану із здобуттям певної вищої освіти та кваліфікації широкого спектра природничих, гуманітарних, технічних, економічних та інших напрямів науки, техніки, культури і мистецтв, проводить фундаментальні та прикладні наукові дослідження, є провідним науково-методичним центром, має розвинуту інфраструктуру навчальних, наукових і науково-виробничих підрозділів, відповідний рівень кадрового і матеріально-технічного забезпечення, сприяє поширенню наукових знань та здійснює культурно-просвітницьку діяльність" [40].

Нарешті, останнім документом, який орієнтує нас сьогодні на розуміння змісту й тлумачення терміна "класичний університет", став новий перший проект Закону "Про вищу освіту", який був представлений на обговорення у Верховній Раді в березні 2010 року та розміщений на сайті Міністерства освіти і науки в листопаді 2010 року [41]. У цьому варіанті проекту закону дається більш розширене визначення терміна "університет", а саме: додається пояснення про можливість створення класичних університетів, а також, нарешті, визначаються умови, за якими можуть створюватися класичні університети: якщо в них за денною формою навчається не менше ніж шість тисяч студентів, не менше ніж за вісьмома напрямками підготовки і здійснюється підготовка наукових кадрів не менше ніж із восьми наукових спеціальностей. Згідно з доповненнями, "університет - вищий навчальний заклад, який здійснює освітню діяльність, пов'язану із здобуттям вищої освіти освітньо-кваліфікаційних рівнів бакалавра і магістра, освітньо-наукового рівня доктора філософії з гуманітарних,

економічних, природничих, технічних та інших напрямів науки, техніки, культури й мистецтв, військової справи, проводить фундаментальні та прикладні наукові дослідження, має розвинуту інфраструктуру навчальних, наукових і науково-виробничих підрозділів, відповідний рівень кадрового і матеріально-технічного забезпечення, сприяє поширенню наукових знань та здійснює культурно-просвітницьку діяльність" [42].

На основі аналізу трьох наведених визначень і тлумачень, на думку авторів, можна зробити **висновок**, що сучасний "класичний університет" - це багатопрофільний вищий навчальний заклад, який здійснює освітню діяльність, пов'язану зі здобуттям вищої освіти освітньо-кваліфікаційних рівнів бакалавра і магістра, освітньо-наукового рівня доктора філософії із широкого спектра природничих, гуманітарних та економічних напрямів науки, проводить фундаментальні та прикладні наукові дослідження, є провідним науково-методичним центром, має розвинуту інфраструктуру навчальних, наукових і науково-виробничих підрозділів, відповідний рівень кадрового й матеріально-технічного забезпечення, сприяє поширенню наукових знань та здійснює культурно-просвітницьку діяльність.

До критеріїв класичного університету додаються:

- 1) широкомасштабна підготовка кадрів через аспірантуру і докторантуру;
 - 2) розвинена система перепідготовки та підвищення кваліфікації;
 - 3) висока частка професорсько-викладацьких кадрів з ученими ступенями й званнями (наявність докторів наук і професорів);
 - 4) становлення вищого навчального закладу (ВНЗ) як класичного університету протягом не менш ніж 20 років;
 - 5) частка освітніх програм, що належать до природничо-наукових, математичних і гуманітарно-соціальних спеціальностей та напрямків, повинна становити більшу частину від інших освітньо-професійних програм, ліцензованих у ВНЗ.
- Отже, проведений аналіз джерел та літератури виявив, що класичні університети на території України пройшли тривалий період свого становлення і функціонування, зарекомендували себе авторитетними й широко визнаними навчально-науковими закладами як в Україні, так і за кордоном, а термін "класичний університет" протягом усіх років їх практичної діяльності суттєво уточнився й стабілізувався за своїм змістом до сучасного розуміння і тлумачення, його вживання та використання в науковому обігу є законним і не підлягає сумніву.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ідея університету : антологія / [упоряд.: М. Зубрицька, Н. Бабалик, З. Рибчинська]. - Львів : Літопис, 2002. - С. 185-210.
2. Там само. - С. 109-166.
3. Там само. - С. 35-64.
4. Тарапов І. Е. Интеллектуальный труд, наука и образование. Кризис в Украине / И. Е. Тарапов. - Харьков : Тимченко, 2008. - 512 с.
5. Сірополко С. Історія освіти в Україні / С. Сірополко. - К. : Наук. думка, 2001. - 912 с.
6. Ефименко Г. Г. Высшее образование в Украинской Советской Социалистической Республике / Г. Г. Ефименко, Г. А. Лилицкий, В. А. Баженов. - К. : Вища школа, 1983. - 94 с.
7. Вища школа Української РСР за 50 років : у двох частинах (1917-1967 рр.). - Ч. 1 : (1917-1945 рр.) / [кер. авт. колективу та відп. ред. вид. В. І. Пітов]. - К. : Вид-во Київ. ун-ту, 1967. - 394 с.
8. Історія Дніпропетровського університету / [відп. ред. В. Ф. Прісняков]. - Дніпропетровськ : ДДУ, 1993. - 236 с.; Донецький національний університет. - Донецьк : Норд-прес, 2002. - 340 с.; Хижняк З. І. Киево-Могилянская академия / З. И. Хижняк. -

- К. : Вища школа : Изд-во при Киев. гос. ун-те, 1988. - 264 с.; Львівський університет / [ред. кол. Чугайов В. П., Макачук С. А., Григораш Д. С. та ін.]. - Львів : Вища школа : Вид-во при Львів. держ. ун-ті, 1986. - 144 с.; Харківський університет - рідному місту. - Харків : НМЦ "СД", 2004; Кобылянский И. Ю. Черновицкий государственный университет (очерк на русском и румынском языке) / И. Ю. Кобылянский. - Ужгород : Карпати, 1975. - 35 с.; Довганич О. Д. Ужгородський державний університет : нарис українською та російською мовами / Довганич О. Д., Лендьял В. І., Міщенко С. О. - Ужгород : Карпати, 1984. - 80 с.
9. Класичні університети - центри освіти, науки, культури регіонів: традиції та сучасність. - Дніпропетровськ: Арт-прес, 2003. - 236 с.
10. Масальський В. І. Автономія університету - крок до подальшої демократизації вищої освіти України / В. І. Масальський // Інноваційні технології в освіті: матеріали третьої між. науч.-практ. конф. - Симферополь, 2006. - С. 99.
11. Jilek L. Historical compendium of European Universities / L. Jilek. - Geneva, 1983. - P. 67.
12. Константинов Н. А. История педагогики / Н. А. Константинов, Е. Н. Медынский, М. Ф. Шабаева. - М. : Просвещение, 1974. - С. 25.
13. Луков В. А. Мирова університетська культура / В. А. Луков // Знання. Розуміння. Уміння. - 2005. - № 3. - С. 32-33.
14. Хижняк З. І. Києво-Могилянська академія / З. І. Хижняк. - К. : Вища школа : Изд-во при Киев. гос. ун-те, 1988. - С. 28.
15. Там само. - С. 46.
16. Львівський університет / [ред. кол. Чугайов В. П., Макачук С. А., Григораш Д. С. та ін.]. - Львів : Вища школа : Вид-во при Львів. держ. ун-ті, 1986. - С. 16.
17. Там само. - С. 19.
18. Харківський університет - рідному місту. - Харків : НМЦ "СД", 2004. - С. 15-16.
19. Київський університет ім. Т. Г. Шевченка : довідник / [ред. Кресіна І. О., Іваненко М. Е.]. - К. : Лідс : Вид-во Київ. ун-ту, 1994. - С. 2.
20. Сірополко С. Історія освіти в Україні / С. Сірополко. - К. : Наук. думка, 2001. - С. 268.
21. Кобылянский И. Ю. Черновицкий государственный университет (очерк на русском и румынском языке) / И. Ю. Кобылянский. - Ужгород : Карпати, 1975. - С. 2.
22. Непомнящий А. А. Арсеній Маркевич в Таврическом университете: к 150-летию со дня рождения ученого / А. А. Непомнящий // Историческое наследие Крыма. - 2005. - № 9. - С. 148-154.
23. Сірополко С. Історія освіти в Україні / С. Сірополко. - К. : Наук. думка, 2001. - С. 477.
24. Иванов А. Е. Высшая школа России в конце XIX - начале XX века / А. Е. Иванов. - М. : АН СССР, Ин-т истории СССР, 1991. - С. 183-184.
25. Історія Дніпропетровського університету / [відп. ред. В. Ф. Прісняков]. - Дніпропетровськ : ДДУ, 1993. - С. 14.
26. Там само. - С. 20-21.
27. Вища школа Української РСР за 50 років : у двох частинах (1917-1967 рр.). - Ч. 1 : (1917-1945 рр.) / [кер. авт. колективу та відп. ред. вид. В. І. Пітов]. - К. : Вид-во Київ. ун-ту, 1967. - С. 57.
28. Там само. - С. 69.
29. Там само. - С. 176.
30. Довганич О. Д. Ужгородський державний університет : нарис українською та російською мовами / О. Д. Довганич. - Ужгород : Карпати, 1984. - С. 5.
31. Донецький національний університет. - Донецьк : Норд-прес, 2002. - С. 30-31; Масальський В. І. Донецький національний університет як дієвий осередок фундаментальної освіти, науки і культури / В. І. Масальський // Стратегія інноваційного розвитку системи вищої освіти в Україні : матеріали Всеукр. наук.-практ. конфер. - Донецьк : Юго-Восток, 2006. - С. 19-27.
32. Филимонов С. Об историографии и источниковедении истории Таврического университета / С. Филимонов // Крымское эхо : инф.-аналит. газета. - 2009. - 21 января.
33. Ефименко Г. Г. Высшее образование в Украинской Советской Социалистической Республике / Г. Г. Ефименко, Г. А. Лилицкий, В. А. Баженов. - К. : Вища школа, 1983. - С. 20; Запорізький національний університет. Історія університету [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.znu.edu.ua/ukr/university/history>.
34. Прикарпатський національний університет. Історія університету [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://www.pu.if.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=85&Itemid=61; Волинський національний університет. Історія [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.univer.lutsk.ua/menu.jsp?id=9;13>; Черкаський національний університет. Історична довідка [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.cdu.edu.ua/?show=4&kid=3>; Енциклопедический словарь Херсонский университет [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://dic.academic.ru/dic.nsf/es/91998>; Києво-Могилянська академія. Історична довідка [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.ukma.kiev.ua/ua/general/history/dovidka/index.php>.
35. Миколаївський національний університет. Наша історія [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.mdu.mk.ua/cats/view/3>; Кам'янець-Подільський національний університет. Сторінки історії [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.kpnu.edu.ua/content/view/173/120/>; Ніжинський державний університет. Хроніка подій [Електронний ресурс]. - Режим доступу : www.ndu.edu.ua/univer.php.htm нежин 1.; Житомирський державний університет. Історичний нарис [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.zu.edu.ua/if4.html>.
36. Рейтинг класичних університетів, визначений МОН України у 2007 році [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.osvita.org.ua/abitur/entrance/ratings/20.html>.
37. Вища школа Української РСР за 50 років : у двох частинах (1917-1967 рр.). - Ч. 1 : (1917-1945 рр.) / [кер. авт. колективу та відп. ред. вид. В. І. Пітов]. - К. : Вид-во Київ. ун-ту, 1967. - С. 176.
38. Київський університет ім. Т. Г. Шевченка : довідник / [ред. Кресіна І. О., Іваненко М. Е.]. - К., 1994. - С. 20.
39. Постанова Кабінету Міністрів від 5 вересня 1996 р. "Про затвердження Положення про державний вищий навчальний заклад". - С. 2 [Електронний ресурс]. - Режим доступу : [www.mon.gov.ua/laws/ KMU_38.doc](http://www.mon.gov.ua/laws/KMU_38.doc).
40. Закон України "Про вищу освіту" : науково-практичний коментар / [за ред. Кременя В. Г.]. - К. : Міністерство освіти і науки України, 2002. - С. 92.
41. Проект Закону "Про внесення змін до Закону України "Про вищу освіту". - С. 21 [Електронний ресурс]. - Режим доступу : www.mon.gov.ua/newstmp/2008/10_12/doc3.doc.
42. Там само.

V. Masal's'kyi, H. Dymydenko

CLASSICAL UNIVERSITIES OF UKRAINE: THE HISTORY OF ORIGIN AND TERM CONTENT

The historico-sociological investigation is devoted to actual and debatable questions: where and when the first classical universities appeared; their main characteristics; what kind of universities are classical ones. The investigation is made on basis of clearness of purpose method, systematic and comparative analysis of archive, librarian, internet materials, documents and literature concerning european and native universities activities. The rightfulness of "classical universities" term according to fifteen high educational establishments of Ukraine is substantiated.

Key words: education, higher educational institution, classical university, faculty, official document.

© В. Масальський, Г. Димиденко
Надійшла до редакції 25.11.2010

№ 7 (107) листопад-грудень 2010 р.